

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ»**

Навчально-науковий інститут менеджменту

Кафедра менеджменту

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни Фінансове право

**на тему: ”Проблеми Європейського досвіду бюджетної
децентралізації”**

Виконав(ла):

студент(ка) групи

ТУхр-8-23-Б1Пр(4.6зс)

освітньо-професійної програми «Право»

Катасонов Нікіта Сергійович

Керівник:

Рудь Алеся Аркадіївна

Київ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ	5
1.1. Сутність, принципи та правова природа фіскальної децентралізації	5
1.2. Європейська хартія місцевого самоврядування як фундамент фінансової автономії громад	8
1.3. Критерії та показники ефективності розподілу бюджетних ресурсів	12
РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У КРАЇНАХ ЄС	17
2.1. Скандинавська модель: висока фіскальна автономія та соціальна відповідальність	17
2.2. Континентальна та Південноєвропейська моделі: проблеми централізованого контролю	20
2.3. Досвід трансформації бюджетних систем країн Центральної та Східної Європи	22
РОЗДІЛ 3. КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАКТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ (ГРУДЕНЬ 2025 Р.)	27
3.1. Вертикальні та горизонтальні фіскальні дисбаланси: механізми вирівнювання	27
3.2. Проблема муніципального боргу та ризику «м'яких бюджетних обмежень»	30
3.3. Адаптація європейського досвіду та стандартів Ukraine Facility в умовах поствоєнного відновлення	32
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	40

ВСТУП

Актуальність теми. Наприкінці 2025 року бюджетна децентралізація залишається одним із найбільш динамічних та водночас суперечливих процесів у системі публічних фінансів Європейського Союзу. Для України, яка у грудні 2025 року перебуває на важливому етапі гармонізації законодавства з вимогами ЄС та реалізації плану Ukraine Facility, європейський досвід є не просто теоретичним орієнтиром, а практичною інструкцією. Водночас аналіз показує, що децентралізація в Європі стикається з серйозними викликами: від поглиблення розриву між багатими та бідними регіонами до втрати центрального контролю над державним боргом. Розуміння цих проблем дозволить Україні уникнути «дитячих хвороб» реформи та побудувати стійку систему місцевих фінансів у період масштабної поствоєнної відбудови.

Мета роботи полягає у комплексному дослідженні проблем європейського досвіду бюджетної децентралізації, визначенні типових ризиків фіскальної автономії та обґрунтуванні можливостей застосування кращих європейських практик в Україні станом на кінець 2025 року.

Для досягнення мети визначено такі завдання:

Розкрити правову природу та принципи фіскальної децентралізації в ЄС.

Проаналізувати вплив Європейської хартії місцевого самоврядування на фінансову самостійність громад.

Порівняти різні моделі децентралізації (скандинавську, континентальну, східноєвропейську) та виявити їхні слабкі місця.

Дослідити механізми подолання фіскальних дисбалансів та управління муніципальними боргами.

Сформулювати пропозиції щодо адаптації європейських стандартів в Україні з урахуванням викликів 2025 року.

Об'єктом дослідження є бюджетні відносини, що виникають у процесі розподілу повноважень та ресурсів між центральним та місцевими рівнями

влади в країнах ЄС. Предметом дослідження є правові та економічні проблеми реалізації бюджетної децентралізації, а також механізми забезпечення фінансової стійкості громад.

Методи дослідження. У роботі використано порівняльно-правовий метод (для вивчення законодавства країн ЄС), системно-структурний підхід (для аналізу моделей децентралізації) та метод наукового прогнозування для оцінки перспектив українських громад у контексті євроінтеграції.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

1.1. Сутність, принципи та правова природа фінансової децентралізації

Теоретичне осмислення фінансової децентралізації в європейській науковій думці наприкінці 2025 року базується на розумінні цього процесу як багаторівневої системи розподілу фінансової влади. Сутність децентралізації полягає не просто в механічному перерозподілі коштів від центру до периферії, а в наданні органам місцевого самоврядування (ОМС) реальних повноважень щодо формування власної доходної бази та самостійного визначення напрямів видатків. У контексті стандартів Європейського Союзу, цей процес розглядається як інструмент підвищення ефективності державних послуг через їх наближення до безпосереднього споживача.

Правова природа фінансової децентралізації має складний, комплексний характер. Вона поєднує в собі норми конституційного, адміністративного та фінансового права. З юридичного погляду, це делегування суверенних фінансових повноважень держави суб'єктам публічного права на місцях. Важливо підкреслити, що наприкінці 2025 року в європейському праві домінує концепція «фінансового федералізму» (навіть в унітарних країнах), яка передбачає, що місцеве самоврядування має право на частку загальнодержавних податків, яка є пропорційною обсягу покладених на нього завдань.

Фундаментальні принципи, на яких будується європейська модель децентралізації:

Принцип субсидіарності: рішення мають прийматися на тому рівні управління, де вони можуть бути реалізовані найефективніше. Наприкінці 2025 року цей принцип є ключовим критерієм для оцінки реформ у межах Ukraine Facility.

Принцип фіскальної еквівалентності: мешканці громади, які користуються публічними благами, мають бути тими самими особами, які фінансують ці блага через місцеві податки. Це забезпечує пряму відповідальність влади перед виборцями.

Принцип відповідності ресурсів повноваженням: будь-яке нове завдання, що передається на місцевий рівень, має бути підкріплене відповідним джерелом фінансування. У грудні 2025 року в Україні це питання стало особливо гострим через вилучення «військового ПДФО» та необхідність компенсаторних механізмів.

Принцип прозорості та підзвітності: використання цифрових платформ для моніторингу місцевих бюджетів (аналог європейських систем прозорості), що дозволяє громадянам бачити кожна витрачену копійку.

Аналізуючи стан справ у грудні 2025 року, можна стверджувати, що фіскальна децентралізація перетворилася на обов'язкову умову членства в ЄС. Юридичне закріплення права громад на власні ресурси є запобіжником проти надмірної концентрації влади в руках центрального уряду. Проте правова природа децентралізації також передбачає і зворотний бік — солідарну відповідальність. Держава встановлює загальні правила гри та ліміти боргу, а громади діють у межах цих правил, забезпечуючи стабільність усієї фінансової системи країни.

Таким чином, сутність бюджетної децентралізації станом на кінець 2025 року полягає у створенні такої правової моделі, де фінансова самостійність громад є не привілеєм, а невід'ємним правом, що гарантує стійкість демократичних інститутів.

Глибоке теоретичне осмислення фіскальної децентралізації наприкінці 2025 року вимагає виходу за межі простого адміністративного поділу ресурсів.

У сучасній європейській науковій школі цей процес розглядається як фундаментальна зміна «суспільного договору» між державою та громадянином. Правова природа децентралізації є гібридною: вона поєднує в собі інститути фінансового права (право на податки), конституційні гарантії (право на самоврядування) та адміністративні механізми (передача повноважень).

Центральне місце в економічному обґрунтуванні цього процесу посідає теорема про децентралізацію Воллеса Оутса (Oates' Decentralization Theorem). Її логіка, що залишається непохитною навіть у посткризовий період 2025 року, полягає в тому, що за відсутності ефекту масштабу та значних зовнішніх ефектів, децентралізоване надання суспільних благ завжди є більш ефективним, ніж централізоване.

Формально це можна представити так: якщо добробут громади при децентралізованому забезпеченні послуг позначити як W_d , а при централізованому — як W_c , то за умови розбіжності локальних потреб:

$$W_d > W_c$$

Оутс довів, що центральний уряд схильний надавати однорідний набір послуг для всієї країни («один розмір для всіх»), що призводить до неефективного розподілу ресурсів: одні регіони отримують надлишок непотрібних послуг, а інші — дефіцит критично важливих. Децентралізація ж дозволяє підлаштувати бюджетні видатки під специфічні вподобання мешканців конкретної території.

Юридичний вимір децентралізації у грудні 2025 року охоплює три рівні автономії:

Видаткова автономія: право громади самостійно вирішувати, куди спрямувати кошти — на будівництво нової школи чи модернізацію системи оподаткування.

Доходна автономія: найбільш проблемна сфера, що передбачає право місцевої влади впливати на базу або ставки місцевих податків. Європейський досвід 2024–2025 років свідчить, що без цього компонента децентралізація перетворюється на просте «утримання» громад центром.

Відповідальність за результати: громада не лише витрачає кошти, а й несе фінансові ризики. Концепція «жорстких бюджетних обмежень» (hard budget constraints) у 2025 році стала обов'язковою нормою: центральний уряд не повинен автоматично покривати борги муніципалітетів-банкрутів, що стимулює фінансову дисципліну на місцях.

Важливою новелою кінця 2025 року є впровадження «цифрової субсидіарності». Завдяки інтегрованим системам управління публічними фінансами, контроль за ефективністю децентралізації став прозорим. Тепер правова природа автономії доповнюється обов'язком громади надавати дані у режимі реального часу, що знімає класичний конфлікт між «самостійністю» та «керованістю».

Таким чином, фінансова децентралізація сьогодні — це не просто розподіл податкових надходжень, а створення конкурентного середовища, де громади змагаються за мешканців та інвестиції через якість публічного управління. Це фундамент, на якому будується вся архітектура сучасних європейських фінансів, і саме цей теоретичний каркас має стати основою для подальшої трансформації українських громад.

1.2. Європейська хартія місцевого самоврядування як фундамент фінансової автономії громад

Фундаментальним юридичним базисом, що визначає межі та зміст фінансової самостійності місцевих влад у Європі, є Європейська хартія місцевого самоврядування. Для держав-членів Ради Європи цей документ став справжньою «фінансовою конституцією» громад. Наприкінці 2025 року, у контексті інтеграції України до європейського правового простору, особливої ваги набуває Стаття 9 Хартії, яка безпосередньо регламентує принципи формування ресурсів місцевого самоврядування.

Ключові імперативи Хартії щодо фінансової автономії:

Право на адекватні ресурси: Стаття 9 проголошує, що органи місцевого самоврядування мають право на володіння власними фінансовими ресурсами, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень. Головна вимога тут — відповідність цих ресурсів обсягу функцій, що передаються на місце.

Різноманітність джерел доходів: Хартія вимагає, щоб принаймні частина фінансових ресурсів громад формувалася за рахунок місцевих податків та зборів, ставки яких органи місцевого самоврядування можуть самостійно встановлювати в межах закону. Це юридично закріплює право громади на реальну податкову автономію.

Динамічність фінансування: Фінансові системи громад мають бути достатньо гнучкими, аби слідувати за реальними змінами вартості виконання завдань, покладених на місцеву владу.

Особливе місце в архітектурі європейського права посідає механізм фінансового вирівнювання, також закріплений у Хартії. Юридична логіка тут полягає у захисті фінансово слабших громад. Щоб запобігти перетворенню децентралізації на інструмент поглиблення регіональної нерівності, Хартія передбачає впровадження процедур вирівнювання, які мають на меті коригування наслідків нерівномірного розподілу потенційних джерел доходів та видатків.

Важливо для 2025 року: Судова практика Європейського суду з прав людини та висновки Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи наприкінці 2025 року все частіше трактують Статтю 9 Хартії як обов'язок держави не просто давати гроші, а створювати умови для самозабезпечення. Будь-яка спроба центрального уряду вилучити «надлишкові» доходи громад без належної компенсації юридично оцінюється як порушення принципів децентралізації.

Наприкінці 2025 року Європейська хартія слугує для України не просто декларацією, а контрольним списком (checklist) для реформ. Виконання вимог

Хартії щодо доступу громад до національних ринків капіталу та права на консультації з боку уряду у фінансових питаннях є однією з умов повноцінного членства в Європейському Союзі. Таким чином, Хартія створює надійний юридичний каркас, який захищає місцеву демократію від «рецентралізації» фінансів під приводом економічних криз.

Глибокий аналіз Європейської хартії місцевого самоврядування наприкінці 2025 року дозволяє трактувати цей документ не просто як декларацію прав, а як живий юридичний інструмент, що безпосередньо впливає на архітектуру публічних фінансів держав-членів Ради Європи. Особливої ваги набуває Стаття 9 Хартії, яка де-факто встановлює міжнародний стандарт фінансової спроможності місцевої влади. В умовах посткризового відновлення 2024–2025 років ця стаття стала головним правовим щитом громад проти спроб центральних урядів обмежити їхню автономію задля економії бюджетних коштів.

Глибокий розбір фінансових імперативів Хартії

Юридична конструкція Статті 9 базується на восьми ключових принципах, кожен з яких наприкінці 2025 року отримав нове практичне прочитання:

Принцип співмірності (Стаття 9.2): Хартія вимагає, щоб ресурси громад були «співмірними з повноваженнями». У правовій практиці 2025 року це означає, що будь-яка передача функцій (наприклад, у сфері цивільного захисту чи енергоефективності) без надання нових доходних джерел вважається порушенням міжнародного права.

Податкова автономія (Стаття 9.3): Хартія прямо вказує, що частина доходів громад має походити з місцевих податків, де ОМС мають право самостійно визначати ставку. Це створює прямий зв'язок між якістю управління та доходами бюджету.

Фіскальна еластичність (Стаття 9.4): Ресурси громад повинні бути достатньо динамічними, аби забезпечувати виконання завдань у періоди інфляції чи зміни демографічної ситуації.

Роль моніторингових звітів Конгресу Ради Європи

Наприкінці 2025 року особливого значення набули моніторингові звіти Конгресу місцевих та регіональних влад, які здійснюють нагляд за дотриманням Хартії. Ці звіти перетворилися з рекомендаційних документів на вагомі аргументи в юридичних спорах. Конгрес у своїх останніх доповідях (зокрема за підсумками 2024–2025 рр.) виділяє проблему «прихованої рецентралізації». Це ситуація, коли держава формально зберігає повноваження громад, але юридично обмежує їхні фінансові права через «цільові субвенції» (earmarked grants) замість вільних ресурсів.

Згідно з висновками Конгресу на кінець 2025 року, надмірна частка цільових трансфертів (понад 40–50% бюджету громади) є тривожним сигналом, що свідчить про перетворення місцевого самоврядування на технічного виконавця волі центрального уряду. Хартія (Стаття 9.7) наполягає на тому, що субсидії не повинні обмежувати свободу громади самостійно визначати пріоритети своєї політики.

Контекст 2025 року: Україна та Ukraine Facility

Для України у грудні 2025 року дотримання Хартії стало не лише питанням демократії, а й умовою отримання коштів у межах Ukraine Facility. Європейська Комісія розглядає відповідність українського законодавства Статті 9 Хартії як індикатор зрілості державного управління. Зокрема, питання повернення громадам частки загальнодержавних податків та створення прозорих механізмів горизонтального вирівнювання (Стаття 9.5) є ключовими вимогами для успішного вступу до ЄС.

Таким чином, Європейська хартія наприкінці 2025 року залишається «золотим стандартом». Вона забезпечує юридичну базу для того, щоб децентралізація не стала декларативною, а громади мали реальні важелі впливу на свій розвиток. Хартія створює баланс: держава гарантує стабільність правил гри, а громади гарантують ефективне використання коштів на благо мешканців.

1.3. Критерії та показники ефективності розподілу бюджетних ресурсів

Оцінка успішності бюджетної децентралізації наприкінці 2025 року виходить далеко за межі аналізу простого обсягу коштів, переданих на місця. Європейська практика використовує розгалужену систему кількісних та якісних індикаторів, які дозволяють визначити, чи дійсно фінансова автономія сприяє економічному розвитку, чи вона лише створює нові ризики. У грудні 2025 року ці критерії стали базою для моніторингу реформ в Україні в межах програми Ukraine Facility.

Ключові кількісні показники децентралізації:

Для об'єктивного аналізу фінансового стану громад використовуються такі метрики:

Коефіцієнт автономії доходів: Відношення власних доходів громади (податків, які вона може регулювати) до загального обсягу її бюджету. Чим вищий цей показник, тим менше громада залежить від «настроїв» центрального уряду.

Вертикальний фінансовий розрив: Показує різницю між видатковими повноваженнями місцевої влади та її власними доходними джерелами. Формально його можна представити як:

$$= 1 - \frac{\text{власні доходи}}{\text{загальний бюджет}}$$

Високий розрив свідчить про надмірну залежність від трансфертів (субвенцій та дотацій).

Показник децентралізації видатків: Частка видатків місцевих бюджетів у загальних видатках сектору державного управління. У розвинених країнах ЄС (наприклад, Данії) цей показник сягає 50-60%, тоді як у країнах із високою централізацією він коливається в межах 15-20%.

Якісні критерії ефективності:

Окрім математичних розрахунків, наприкінці 2025 року особлива увага приділяється трьом фундаментальним критеріям:

Аллокативна ефективність: Здатність місцевої влади розподіляти ресурси відповідно до реальних потреб мешканців (згідно з принципом субсидіарності). Критерієм успіху тут є рівень задоволеності громадян публічними послугами.

Фіскальна дисципліна: Відсутність хронічних дефіцитів місцевих бюджетів та дотримання лімітів муніципального боргу. Юридичним критерієм тут є наявність «жорстких бюджетних обмежень».

Горизонтальна справедливість: Ефективність системи вирівнювання, яка має забезпечувати мінімально необхідний стандарт послуг (освіта, медицина) навіть у найбідніших громадах, не підриваючи при цьому стимулів для розвитку багатих громад.

Аналітична нота 2025 року: Сучасним трендом в ЄС став перехід до результативного бюджетування на місцевому рівні. Тепер ефективність оцінюється не за тим, «скільки витратили», а за тим, «який соціальний ефект отримали» (наприклад, зниження рівня безробіття в громаді або покращення екологічних показників).

Підсумовуючи перший розділ, варто зазначити, що створення ідеальної системи розподілу ресурсів — це постійний пошук балансу між автономією та відповідальністю. У грудні 2025 року європейський досвід доводить: ефективною є не та децентралізація, де «грошей багато», а та, де кожен євро витрачається з максимальною прозорістю та підзвітністю перед місцевою спільнотою.

Глибокий аналіз ефективності бюджетної децентралізації вимагає відходу від суто кількісних показників у бік якісної оцінки того, як фінансова свобода громад трансформується у добробут громадян. Наприкінці 2025 року європейська практика виробила складну систему моніторингу, яка дозволяє оцінити не лише обсяг переданих грошей, а й спроможність місцевої влади цими грошима керувати. Це особливо важливо для країн, що перебувають у

стадії трансформації, де висока автономія без належного контролю може призвести до фінансової дестабілізації.

Система індикаторів фіскальної децентралізації в країнах ЄС (Стан на 2025 р.)

Для системного порівняння європейські інституції використовують набір ключових показників, які дозволяють класифікувати країни за рівнем реальної децентралізації.

Група країн за моделлю	Частка місцевих видатків у ВВП (%)	Частка власних податків у доходах громад (%)	Рівень залежності від трансфертів
Скандинавська (Данія, Швеція, Фінляндія)	25% – 35%	40% – 55%	Низький
Континентальна (Німеччина, Австрія, Бельгія)	15% – 20%	15% – 25%	Середній
Південноєвропейська (Італія, Іспанія, Греція)	10% – 15%	10% – 20%	Високий
Центрально-Східна Європа (Польща, Естонія, Чехія)	12% – 18%	15% – 30%	Середній / Високий

Детальний розгляд ключових показників

Децентралізація видатків: Цей показник демонструє, яку частину публічних послуг (освіта, медицина, соціальний захист) держава довіряє громадам. Наприкінці 2025 року в ЄС спостерігається тренд на зростання цього показника, оскільки місцева влада краще знає, де саме потрібне фінансування. Проте високий показник видатків без відповідних доходів створює ризик "незабезпечених мандатів".

Податкова автономія (Revenue Autonomy): Це "золотий стандарт" децентралізації. Він показує частку доходів, щодо яких місцева влада має право встановлювати ставку або визначати базу оподаткування. У грудні 2025 року в межах реформи в Україні за стандартами ЄС особлива увага приділяється саме цьому показнику, оскільки лише власні податки стимулюють громаду розвивати місцевий бізнес.

Вертикальний фінансовий розрив: Цей індикатор описує ситуацію, коли видатки громад значно перевищують їхні власні доходи, і ця різниця покривається субвенціями з центру. У країнах Південної Європи цей розрив традиційно великий, що робить громади політично залежними від центрального уряду. Навпаки, низький розрив у Скандинавії гарантує справжнє самоврядування.

Якісні виміри ефективності

Окрім цифр, наприкінці 2025 року європейські експерти виділяють три якісні критерії, які є обов'язковими для успішної децентралізації:

Аллокативна ефективність: Чи відповідають витрати громади потребам людей? Наприклад, якщо громада будує стадіон, коли мешканцям потрібен водогін, децентралізація вважається неефективною, навіть якщо бюджет виконується на 100%.

Інституційна спроможність: Наявність кваліфікованих кадрів на місцях. Досвід 2024–2025 років показав, що малим громадам часто бракує юристів та фінансистів для управління складними проектами відновлення, що призводить до "кризи виконання".

Прозорість та антикорупційний контроль: Використання цифрових інструментів (таких як блокчейн-реєстри або відкриті бюджети) для запобігання зловживанням. У межах Ukraine Facility цей критерій є вирішальним для надання фінансової підтримки.

Висновок до Розділу 1: Бюджетна децентралізація — це не статичний стан, а постійний процес пошуку балансу. Жодна формула не може дати ідеальної відповіді на питання "скільки грошей залишити на місцях". Однак європейська система критеріїв станом на грудень 2025 року дозволяє чітко бачити ризики та вчасно коригувати міжбюджетні відносини, забезпечуючи стійкість усієї держави.

РОЗДІЛ 2

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У КРАЇНАХ ЄС

2.1. Скандинавська модель: висока фіскальна автономія та соціальна відповідальність

Скандинавська модель (Данія, Швеція, Фінляндія) на початку 2026 року продовжує вважатися «золотим стандартом» децентралізації у світі. Її головна особливість полягає в надзвичайно високому рівні довіри між центральним урядом, місцевою владою та громадянами. У цій моделі муніципалітети є не просто виконавцями волі центру, а повноцінними «державами в мініатюрі», які відповідають за більшість аспектів життя людини — від дитячих садків до спеціалізованої медичної допомоги.

Фундамент моделі: Податковий суверенітет

Головною відмінністю скандинавських країн є право місцевих влад встановлювати власні ставки податку на доходи фізичних осіб (ПДФО). Це створює унікальну ситуацію:

Прямий зв'язок: Мешканці чітко бачать залежність між рівнем податків, які вони платять громаді, та якістю послуг (чистотою вулиць, якістю шкіл).

Конкуренція за мешканця: Громади змагаються між собою, пропонуючи або нижчі податки, або кращий сервіс, що стимулює ефективність управління.

Фінансова незалежність: Власні податкові надходження складають понад половину доходів місцевих бюджетів, що робить громади стійкими до політичних змін у столицях.

Соціальна відповідальність та «Держава загального добробуту»

У скандинавській моделі саме на місцевий рівень покладено реалізацію концепції Welfare State. Громади витрачають до 25–35% ВВП країни. Основними сферами відповідальності є:

Початкова та середня освіта: Повний контроль над матеріальною базою та навчальним процесом (у межах державних стандартів).

Охорона здоров'я: У Данії та Швеції регіони та комуни керують лікарнями та амбулаторіями.

Догляд за літніми людьми: Наприкінці 2025 року ця стаття видатків стала найважчою через демографічні зміни.

Ключові проблеми та виклики (Стан на 2026 рік)

Попри свою ефективність, скандинавська модель наразі стикається з серйозними ризиками:

Демографічний тиск: Старіння населення вимагає все більше коштів на медицину та догляд, тоді як кількість працюючих платників податків у деяких громадах зменшується.

«Пастка вирівнювання»: Система горизонтального вирівнювання (коли багаті громади діляться з бідними) на початку 2026 року стає предметом гострих дискусій. Багаті муніципалітети вважають, що надмірне вилучення коштів дестимулює їхній розвиток.

Стандартизація vs Автономія: Центральні уряди все частіше встановлюють жорсткі «мінімальні стандарти послуг», що юридично обмежує право громад самостійно вирішувати, як витрачати свої гроші.

Важливо для України: Досвід Скандинавії вчить, що справжня децентралізація можлива лише тоді, коли громада має власне потужне джерело доходів (як-от місцевий ПДФО), а не просто чекає на дотації з центру.

Глибокий аналіз скандинавської моделі неможливий без розгляду її найсуперечливішого, але фундаментального елемента — системи міжбюджетного вирівнювання, яку в народі часто називають «податком Робін Гуда». Станом на початок 2026 року ця система у Швеції залишається найбільш

радикальним прикладом фіскальної солідарності, де кошти перерозподіляються не лише за лінією «центр — регіон», а й безпосередньо між самими громадами.

Механізм «Податку Робін Гуда»: Солідарність у дії

Логіка шведської системи базується на принципі, що кожен громадянин країни, незалежно від місця проживання — чи то в центрі Стокгольма, чи в невеликому селищі за полярним колом — повинен мати доступ до однакового рівня публічних послуг за приблизно однаковою ціною (податкову ставку).

Система вирівнювання у Швеції складається з двох великих блоків, які працюють паралельно:

Вирівнювання доходів (Revenue Equalization): У центрі цього механізму стоїть порівняння податкового потенціалу громад. Якщо муніципалітет має дуже багату базу оподаткування (багато високооплачуваних мешканців та успішних компаній), його доходи значно перевищують середній показник по країні. У такому разі муніципалітет зобов'язаний віддати частину своїх «надприбутків» до загального фонду. З цього фонду кошти отримують ті громади, чий податковий потенціал є нижчим за середній. Юридично це оформлюється як обов'язковий внесок до державного бюджету, який потім цільовим призначенням повертається іншим громадам.

Вирівнювання видатків (Cost Equalization): Це ще складніший механізм, який враховує структурні особливості кожної території. Громади мають різні витрати на одного мешканця через об'єктивні фактори:

Демографія: Громада, де 30% населення — пенсіонери, витрачає набагато більше на соціальний догляд, ніж молодіжне місто-супутник.

Географія: У північних регіонах витрати на опалення шкіл та розчищення доріг від снігу є колосальними порівняно з півднем.

Соціальні фактори: Рівень безробіття або кількість мігрантів, які потребують програм інтеграції. Система вираховує «стандартну вартість послуг» для кожної громади. Ті, чий об'єктивні витрати вищі за норму, отримують компенсацію.

Проблеми та конфлікти на межі 2025–2026 років

Попри ідеалістичну назву, «податок Робін Гуда» є джерелом постійної політичної напруги. На початку 2026 року ключові проблеми виглядають так:

«Покарання за успіх»: Великі та заможні міста, як-от Стокгольм чи Гетеборг, часто скаржаться, що система забирає занадто багато. Юридичні спори виникають навколо того, що багаті муніципалітети змушені підвищувати податки для своїх мешканців лише для того, щоб віддати ці гроші іншим регіонам, що знижує їхню власну інвестиційну привабливість.

Дестимуляція розвитку: Деякі експерти стверджують, що громади-отримувачі втрачають стимул розвивати власну економіку. Навіщо залучати новий бізнес, якщо будь-яке зростання доходів призведе до пропорційного скорочення допомоги від «Робін Гуда»?

Складність управління: Система настільки заплутана, що навіть професійним фінансистам важко спрогнозувати точний обсяг виплат на наступний рік. Це створює труднощі при середньостроковому бюджетному плануванні.

Висновок для курсової: Скандинавський досвід доводить, що децентралізація не може існувати без потужної системи солідарності. Проте баланс між «допомогою бідним» та «стимулюванням багатих» є надзвичайно крихким, і його порушення може призвести до системної кризи всієї моделі місцевого самоврядування.

2.2. Континентальна та Південноєвропейська моделі: проблеми централізованого контролю

Якщо Скандинавія демонструє приклад «довіри та автономії», то Континентальна та Південноєвропейська моделі на початку 2026 року ілюструють складні спроби держав зберегти баланс між передачею повноважень на місця та жорстким наглядом із центру. Ці моделі характерні

для країн з великою територією або глибокими традиціями централізованого управління, де децентралізація часто сприймається не як самоціль, а як засіб розвантаження державного бюджету.

Континентальна модель (Німеччина, Франція, Австрія)

Цю модель часто називають «кооперативною», оскільки вона базується на постійній взаємодії та юридичних домовленостях між рівнями влади.

Німеччина та «спільні податки»: Тут не існує такого рівня податкової автономії, як у Швеції. Натомість більшість податків (ПДВ, податок на прибуток) є спільними. Юридичні спори у 2025–2026 роках часто виникають навколо формул розподілу цих «спільних пирогів» між Бундестагом та землями.

Французький «територіальний листковий пиріг» (Mille-feuille): Франція залишається прикладом надмірної адміністративної складності. Наявність великої кількості рівнів (комуни, департаменти, регіони) призводить до дублювання функцій. Головна проблема початку 2026 року — бюрократичне обтяження, коли для реалізації одного інфраструктурного проєкту громада має отримати погодження на трьох вищих рівнях.

Південноєвропейська модель (Італія, Іспанія, Греція)

Південна модель характеризується найвищим рівнем вертикального фіскального дисбалансу в ЄС.

Фінансова залежність: Органи місцевого самоврядування в цих країнах дуже обмежені у власних податках. Більшість їхніх бюджетів (до 70-80%) складають трансферти з центру. Це створює ситуацію, коли мерія Мадрида чи Афін юридично має повноваження, але фактично чекає «чека з казначейства» для їх реалізації.

Проблема політичного контролю: Велика залежність від центру часто використовується як інструмент політичного тиску. На початку 2026 року в Італії гостро стоїть питання «диференційованої автономії», де багаті північні регіони вимагають більше прав, а бідний Південь боїться втратити центральну підтримку.

Ключова проблема: «Незабезпечені мандати» та жорсткий нагляд

Найбільшим викликом для обох моделей є явище unfunded mandates (незабезпечені повноваження). Наприкінці 2025 року це стало «хронічною хворобою» європейської децентралізації:

Скидання відповідальності: Центральний уряд приймає закон (наприклад, про нові екологічні стандарти для сміттєзвалищ), але юридично зобов'язує виконувати його муніципалітети за їхній власний кошт.

Парадокс контролю: Хоча громади отримують більше функцій, держава впроваджує все більше індикаторів нагляду. У грудні 2025 року європейські експерти відзначали, що місцева влада витрачає до 20% свого часу на звітування перед центром, а не на реальну роботу.

Боргові гальма: Через правила Пакту стабільності та зростання ЄС, центральні уряди жорстко обмежують право муніципалітетів на запозичення. Це створює «задуху» для інвестицій у розвиток громад.

Висновок для розділу: Континентальна та Південна моделі показують, що децентралізація без фінансової самостійності перетворюється на «децентралізацію проблем». Для України це важливий урок: мало просто передати повноваження — потрібно забезпечити громади інструментами для заробітку коштів, а не лише правом на їх витрачання.

2.3. Досвід трансформації бюджетних систем країн Центральної та Східної Європи

Досвід країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) — Польщі, Чехії, країн Балтії, Словаччини та Угорщини — є найбільш релевантним для України, оскільки ці держави пройшли шлях від жорстко централізованої радянської моделі до сучасних європейських стандартів. На початку 2026 року аналіз цього

шляху дозволяє виділити «історію успіху» та критичні помилки, які супроводжували перехід до ринкових відносин на місцевому рівні.

Шлях трансформації: Від «командної» системи до фіскальної автономії

У країнах ЦСЄ децентралізація відбувалася паралельно з процесом вступу до ЄС. Головною юридичною вимогою було створення дієздатного місцевого самоврядування, здатного ефективно освоювати структурні фонди Євросоюзу.

Естонська модель: Диджиталізація та прозорість. Естонія на початку 2026 року залишається лідером у сфері e-governance. Використання цифрових систем для управління місцевими бюджетами дозволило мінімізувати корупцію та зробити міжбюджетні відносини автоматичними. Місцева влада тут має високий ступінь довіри та право на частку ПДФО, що стимулює розвиток технологічних парків у малих громадах.

Чеська модель: Масштабування через об'єднання. Чехія зіткнулася з проблемою надмірної подрібненості (понад 6000 муніципалітетів). Основним викликом 2025–2026 років стала необхідність «добровільно-примусового» об'єднання або створення міжмуніципальних асоціацій для спільного фінансування лікарень та транспортних мереж.

Польща як «золотий стандарт» для України

Польська реформа 1999 року, яка запровадила трирівневу систему (гміна — повіт — воєводство), вважається найбільш вдалою.

Гміна як центр життя: Гміна має найбільший обсяг власних доходів та відповідальності. Це дозволило польським містам і селам стати головними драйверами економічного зростання.

Використання фондів ЄС: Юридично польські громади отримали право виступати прямими бенефіціарами допомоги Брюсселя. Це створило «інвестиційний бум» у 2010–2020-х роках.

Фіскальна стійкість: Станом на початок 2026 року Польща демонструє стабільність навіть у кризових умовах завдяки збалансованій системі вирівнювання, яка підтримує бідні східні воєводства (т.зв. «Стіна Східна»).

Сучасні виклики (Грудень 2025 – Січень 2026)

Попри успіхи, регіон ЦСЄ зараз стикається з новими проблемами:

Ризик політичної рецентралізації: В окремих країнах (зокрема в Угорщині) спостерігаються спроби уряду обмежити фінансову свободу опозиційних мерій через переспрямування податків до центрального бюджету. Це створює загрозу демократичним стандартам ЄС.

Депопуляція та «порожні бюджети»: Масовий виїзд молоді до великих столиць ЄС призводить до того, що сільські громади втрачають податкову базу (ПДФО), але змушені підтримувати інфраструктуру для старіючого населення.

Залежність від дотацій: У багатьох громадах частка зовнішньої допомоги перевищує 60%, що робить їх вразливими до завершення великих програм підтримки ЄС.

Урок для України: Досвід ЦСЄ доводить, що децентралізація — це не лише право витрачати гроші, а й інституційна спроможність. Найуспішнішими стали ті країни, які інвестували в освіту місцевих управлінців та створили чіткі, стабільні правила розподілу податків, які не змінюються щороку.

Глибоке дослідження естонського досвіду «цифрової децентралізації» на початку 2026 року дозволяє розкрити унікальну модель, де технології не просто доповнюють управління, а стають самим фундаментом прозорості та ефективності місцевих громад. Для України, яка у грудні 2025 року активно розробляє власні цифрові інструменти фінансового моніторингу, Естонія слугує живим доказом того, що корупцію на місцях можна мінімізувати не лише перевітками, а самою архітектурою системи.

Цифрова архітектура «E-OmaValitsus» (E-муніципалітет) 2025-2026

Основним досягненням Естонії, яке стало особливо відчутним у бюджетному циклі 2026 року, є повна інтеграція муніципальних фінансів у систему X-Road. Це не просто база даних, а середовище безпечного обміну даними, що базується на трьох юридичних китах:

Принцип «тільки один раз» (Once-only principle): Органи місцевого самоврядування (ОМС) не мають права вимагати від мешканців чи бізнесу дані,

які вже є в будь-якому державному реєстрі. Це юридично зобов'язує муніципалітети синхронізувати свої податкові та соціальні бази з державними, що автоматично виключає «мертві душі» у списках на отримання допомоги.

Державна система управління бюджетом (State Budget Management System): Наприкінці 2025 року естонські громади остаточно перейшли на уніфіковану цифрову платформу казначейського обліку. Це дозволяє Міністерству фінансів бачити стан виконання кожного місцевого бюджету в режимі реального часу, а громадянам — через портали прозорості відстежувати кожну транзакцію муніципалітету.

Обов'язкове е-інвойсування (E-invoicing): 3 липня 2025 року всі постачальники товарів та послуг для естонських громад зобов'язані надавати виключно електронні рахунки. Це зробило процес закупівель на місцях на 100% прозорим і значно пришвидшило аудит видатків.

Інституційна спроможність та підготовка до 2026 року

Важливим уроком для України став досвід Таллінна, який у жовтні 2025 року прийняв масштабну конференцію «Smart & Sustainable». Головний меседж заходу: децентралізація у 2026 році — це не про гроші, а про навички управління даними. Естонія впровадила систему «цифрових ваучерів» для навчання муніципальних службовців малих громад. Це дозволило навіть найменшим селам (після реформи об'єднання) мати фахівців, здатних працювати з складними алгоритмами розподілу податків та залученням інвестицій через цифрові платформи.

Чому це важливо для України у грудні 2025 року?

Естонська модель демонструє «передбачуваність як цінність». Наприклад, у грудні 2025 року парламент Естонії (Riigikogu) прийняв бюджет на 2026 рік, де чітко закріпив податкові ставки на рівні 22%, відмовившись від запланованого підвищення. Для місцевих громад це означає стабільність планування на 3 роки вперед.

Ключовий висновок: Естонський досвід доводить, що цифровізація — це найкращий антидот проти «ручного управління» фінансами. Якщо система

автоматично розподіляє ПДФО між громадою та центром на основі даних реєстру мешканців, у політика зникає можливість «карати» або «милувати» мерів міст залежно від їхньої лояльності. Саме ця «математична справедливість» є тим, що Україна має запозичити в межах виконання стандартів Ukraine Facility.

РОЗДІЛ 3

КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАКТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ (ГРУДЕНЬ 2025 Р.)

3.1. Вертикальні та горизонтальні фіскальні дисбаланси: механізми вирівнювання

На початку 2026 року однією з найгостріших проблем європейської фіскальної архітектури залишається подолання дисбалансів між різними рівнями бюджетної системи. У теорії та практиці ЄС розрізняють два типи нерівності: вертикальну та горизонтальну. Від того, наскільки ефективно держава їх нівелює, залежить не лише економічна стабільність регіонів, а й соціальна єдність країни.

Вертикальний фіскальний дисбаланс (Vertical Fiscal Imbalance — VFI)

Це ситуація, коли видатки, покладені на місцеве самоврядування, перевищують його власні доходи (податки та збори). Станом на січень 2026 року це явище спостерігається майже у всіх країнах ЄС, проте його масштаби суттєво різняться.

Причини виникнення: Центр часто передає на місця складні та дорогі функції (соціальний захист, екологія, цифровізація), але залишає найбільш стабільні податки (ПДВ, мито) у центральному бюджеті.

Механізм подолання: Основним інструментом є вертикальні трансфери (субвенції та дотації) від центрального уряду до місцевих бюджетів.

Ризики: Надмірний вертикальний дисбаланс робить громади «фінансовими заручниками» столиці, що підриває саму ідею самоврядування.

Горизонтальний фіскальний дисбаланс (Horizontal Fiscal Imbalance — HFI)

Це нерівність між громадами одного рівня. Вона виникає через різний економічний потенціал територій: промислові центри або столиці завжди багатші за аграрні або віддалені гірські райони.

Суть проблеми: Якщо не втручатися, мешканці багатих громад матимуть чудові дороги та сучасні школи при низьких податках, тоді як мешканці бідних громад — занепад інфраструктури при високому податковому тиску.

Механізм подолання — Фіскальне вирівнювання: В ЄС застосовуються дві основні схеми:

Пряме вирівнювання: Громади-донори віддають частину надлишку своїх доходів безпосередньо громадам-реципієнтам (як у шведській системі «Робін Гуда»).

Опосередковане вирівнювання: Центр збирає податки у загальний кошик і розподіляє їх за формулою, яка враховує кількість населення, площу території та рівень доходів мешканців.

Проблеми «вирівнювання» на початку 2026 року

Незважаючи на благородну мету, механізми вирівнювання в Європі наразі стикаються з критикою:

Втрата стимулів: Якщо система забирає у громади кожен «зайвий» зароблений євро, мерії втрачають інтерес до залучення інвесторів та створення нових робочих місць.

Політичні маніпуляції: Навіть формульні розрахунки часто стають предметом лобізму, де окремі регіони намагаються юридично закріпити вигідні саме їм коефіцієнти.

Ефект «звикання»: Бідні регіони можуть роками перебувати на «дотаційній голці», не проводячи структурних змін у своїй економіці.

Урок для України: У січні 2026 року Україна продовжує дискусію щодо моделі реверсної дотації (вилучення коштів у багатих громад). Європейський досвід підказує, що вирівнювання має бути частковим: у громади-донора завжди повинна залишатися значна частина понадпланових доходів як стимул для подальшого розвитку.

Глибокий аналіз механізмів фіскального вирівнювання на початку 2026 року дозволяє зрозуміти, що «ідеальної» формули справедливості не існує, але є набір критеріїв, які роблять систему стійкою та прогнозованою. Основна філософська дилема європейської децентралізації сьогодні полягає в балансі: як підтримати слабкі громади, не демотивуючи при цьому «локомотиви» економічного зростання.

Критерії вирівнювання: Від кількості населення до специфічних потреб

У грудні 2025 року більшість країн ЄС використовують комбінований підхід, де розрахунок допомоги громаді базується на трьох основних стовпах:

Демографічний фактор: Населення є базовим критерієм, проте сучасні європейські системи враховують його структуру. Громади з великою часткою людей похилого віку або дітей отримують підвищувальні коефіцієнти, оскільки навантаження на соціальну та освітню інфраструктуру там об'єктивно вище.

Індекс податкоспроможності (Tax Capacity): Це найважливіший юридичний показник. Він визначає не те, скільки громада фактично збрала податків, а те, скільки вона могла б зібрати при середніх по країні податкових ставках. Це запобігає ситуаціям, коли громада навмисно встановлює нульові ставки, щоб здаватися «бідною» і отримувати більше дотацій.

Географічні та структурні особливості: До уваги беруться фактори, які не залежать від ефективності мерії: гірська місцевість (витрати на дороги), низька щільність населення (дорожча доставка послуг) або статус прикордонної території.

Горизонтальне vs Вертикальне вирівнювання: Моделі солідарності

На межі 2025–2026 років у Європі чітко розрізняють два підходи до «фінансування справедливості»:

Модель «Братньої солідарності» (Horizontal): Багаті громади перераховують кошти бідним безпосередньо. Ця система (як у Німеччині чи Швеції) вважається найбільш справедливою, але вона є найважчою з політичного погляду. Мер багатого міста часто змушений пояснювати своїм виборцям, чому їхні податки йдуть на розвиток іншого регіону.

Модель «Центрального арбітра» (Vertical): Держава збирає частину податків у «центральный кошик» і сама розподіляє їх між громадами за формулою. Це згладжує конфлікти між регіонами, але створює ризик «ручного управління», якщо формула стає занадто складною або непрозорою.

Проблема «Граничної податкової ставки» (Incentive Trap)

Головним викликом для європейської практики у 2026 році став так званий «ефект демотивації». Якщо система вирівнювання вилучає, наприклад, 80-90% доходів, що перевищують середній рівень, у громади зникає стимул залучати нових інвесторів. Навіщо створювати робочі місця та терпіти екологічне навантаження від заводів, якщо майже весь прибуток від податків забере держава?

Важливо для курсової: Сучасний європейський тренд — це «неповне вирівнювання». Успішні системи залишають громаді-донору принаймні 30-40% від кожного понадпланово заробленого євро. Це золота середина, яка дозволяє підтримувати бідних, але залишає багатим ресурси для подальшого ривка.

Перспективи для України у 2026 році

Для України, яка у січні 2026 року продовжує адаптацію законодавства до стандартів ЄС, цей досвід є критичним. Європейські експерти в межах моніторингу Ukraine Facility наголошують: система вирівнювання має бути стабільною на 3-5 років. Постійна зміна правил вилучення «реверсної дотації» (як це траплялося раніше) вбиває середньострокове планування громад і робить їх заручниками щорічних бюджетних законів.

3.2. Проблема муніципального боргу та ризики «м'яких бюджетних обмежень»

На початку 2026 року питання муніципальної заборгованості в країнах ЄС перейшло з розряду технічних фінансових інструментів у площину серйозних

викликів для національної безпеки та стабільності єврозони. Суть проблеми полягає в балансуванні: з одного боку, громади потребують кредитів для модернізації інфраструктури, а з іншого — надмірні борги місцевих влад можуть спровокувати системну фінансову кризу.

Концепція «М'яких бюджетних обмежень» (Soft Budget Constraints — SBC)

Це один із найбільших ризиків децентралізації, який європейські економісти активно обговорюють у січні 2026 року. Явище виникає тоді, коли місцева влада витрачає більше, ніж дозволяють її ресурси, розраховуючи на те, що у разі критичного дефіциту центральний уряд «врятує» її (надасть екстрену дотацію або викупить борги).

Моральний ризик (Moral Hazard): Знання про можливу допомогу центру стимулює мерів приймати економічно необґрунтовані рішення або брати занадто дорогі кредити задля короткострокових політичних дивідендів перед виборами.

Наслідки: Наприкінці 2025 року в деяких муніципалітетах Південної Європи спостерігалася ситуація «хронічного боргу», де нові запозичення витрачалися не на розвиток, а на обслуговування старих відсотків.

Впровадження «Жорстких бюджетних обмежень» (Hard Budget Constraints)

Аби запобігти банкрутству цілих регіонів, країни ЄС у 2024–2025 роках посилили юридичні механізми контролю. Сучасна європейська модель базується на трьох «фіскальних запобіжниках»:

Заборона на фінансування поточних видатків за рахунок боргів: Юридично запозичення дозволяються виключно для капітальних інвестицій (будівництво мостів, лікарень, енергомереж), які в майбутньому принесуть прибуток або соціальний ефект.

Боргові ліміти: Встановлення чіткої межі (наприклад, обсяг боргу не може перевищувати 60% річних доходів громади). У січні 2026 року в багатьох країнах діють «автоматичні гальма»: як тільки ліміт перевищено, громада

втрачає право на будь-які нові витрати без погодження з Міністерством фінансів.

Принцип «No Bailout»: Офіційна позиція багатьох урядів (зокрема Німеччини та країн Балтії) — держава не несе відповідальності за приватні борги муніципалітетів. Це змушує банки ретельніше перевіряти платоспроможність громад перед наданням кредитів.

Муніципальний борг в умовах 2026 року: Нові тенденції

Початок 2026 року приніс нові особливості в управління місцевими боргами:

«Зелені» муніципальні облігації: Громади ЄС все частіше виходять на ринки капіталу з цільовими облігаціями для екологічних проєктів. Юридично такі папери мають податкові пільги, що робить їх привабливими для інвесторів.

Цифровий моніторинг: Завдяки впровадженню інтегрованих систем (як ми розглядали на прикладі Естонії), центр у січні 2026 року бачить накопичення боргів кожної громади в режимі реального часу, що дозволяє втрутитися ще до того, як ситуація стане критичною.

Важливо для України: Наприкінці 2025 року в Україні тривають дискусії щодо надання права всім громадам здійснювати зовнішні запозичення. Європейський досвід застерігає: без запровадження «жорстких бюджетних обмежень» та суворого казначейського контролю, цей інструмент може перетворити фінансову автономію громад на фінансову пастку для всієї держави.

3.3. Адаптація європейського досвіду та стандартів Ukraine Facility в умовах поствоєнного відновлення

Станом на грудень 2025 року процес адаптації європейських моделей децентралізації в Україні перейшов із теоретичної площини у фазу жорсткої

практичної імплементації. Це зумовлено не лише прагненням до членства в ЄС, а й вимогами регламенту Ukraine Facility — чотирирічної програми підтримки обсягом 50 млрд євро, де фінансова спроможність громад є одним із ключових індикаторів успіху.

Гармонізація з європейськими стандартами у грудні 2025 року

Протягом поточного 2025 року Україна зосередилася на впровадженні трьох фундаментальних елементів європейського досвіду, які ми розглядали в попередніх розділах:

Кондиційність фінансування (Conditionality): За прикладом країн Центральної Європи, доступ громад до інвестиційних коштів «Українського фонду» тепер прямо залежить від якості їхнього фінансового управління. Громади, які не забезпечують прозорості (наприклад, не інтегрували свої проєкти в систему DREAM), стикаються з обмеженням фінансування.

Середньострокове планування: Станом на грудень 2025 року обов'язковим стандартом стало складання трирічних місцевих планів відновлення. Це пряма адаптація досвіду Польщі та Чехії, де стабільність правил гри є вищою за миттєві потреби.

Аудит і контроль за стандартами ЄС: Впроваджуються механізми внутрішнього аудиту в муніципалітетах, що відповідають вимогам Європейської рахункової палати. Це має зняти занепокоєння міжнародних донорів щодо корупційних ризиків на місцях.

Проблема «горизонтального розриву» у контексті відновлення

Наприкінці 2025 року особливої актуальності набула проблема нерівномірності громад. Європейський досвід «фіскального вирівнювання» в Україні зараз трансформується через призму війни:

Громади тилу vs Громади відновлення: Тилові громади, що прийняли бізнес та релоковані підприємства, мають надлишок ПДФО. Натомість деокуповані території або прифронтові зони (зокрема, Харківщина) мають зруйновану податкову базу, але колосальні потреби у видатках.

Українське рішення 2025 року: Уряд та парламент у грудні 2025-го шукають компроміс у питанні «реверсної дотації». Використовується європейський підхід: залишати громадам-донорам достатній стимул для розвитку (не менше 20% від надлишкових доходів), одночасно направляючи решту на вирівнювання базових послуг у постраждалих регіонах.

Цифровізація як «Український шлях» до ЄС

Якщо Естонія стала піонером цифровізації, то Україна у грудні 2025 року демонструє власний прорив. Система DREAM (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management) стала цифровим втіленням принципу субсидіарності. Усі проєкти відновлення — від ремонту школи до побудови котельні — проходять шлях від ініціативи громади до контролю з боку міжнародних аудиторів в одній системі. Це дозволяє уникнути головної проблеми континентальної моделі — надмірної бюрократії та «багат шаровості» погоджень.

Ключові виклики напередодні 2026 року

Попри прогрес, станом на грудень 2025 року залишаються невирішені питання:

Дефіцит кадрів: Малим громадам критично бракує фахівців, здатних готувати проєктну документацію за стандартами ЄС.

Ризик рецентралізації: У бюджеті на наступний рік зберігається тенденція до концентрації частини ресурсів у «руках» центру під приводом воєнної необхідності, що викликає дискусії з боку Єврокомісії.

Висновок параграфу: Адаптація європейського досвіду в Україні у 2025 році — це не сліпе копіювання, а створення гібридної моделі. Вона поєднує скандинавську цифрову прозорість, польську системність та українську стійкість у кризових умовах. Успіх цієї моделі у 2026 році буде залежати від того, чи зможе держава гарантувати громадам фінансову автономію, не втративши при цьому контроль за ефективністю використання кожної гривні.

Глибокий аналіз процесів, що відбуваються в українському секторі публічних фінансів у грудні 2025 року, свідчить про те, що бюджетна

децентралізація стала не просто адміністративним інструментом, а наріжним каменем євроінтеграційного поступу. Основною рушійною силою змін стала імплементація програми Ukraine Facility, яка у поточному році перейшла від стадії планування до активної фази реалізації. Станом на кінець 2025 року «План України» став дорожньою картою, де фіскальна спроможність територіальних громад прямо корелює з обсягами отриманої міжнародної допомоги.

Синергія «Плану України» та місцевого самоврядування

Особливістю грудня 2025 року є впровадження принципу позитивної кондиційності. На відміну від попередніх років, коли громади отримували кошти за фактом належності до певної категорії, зараз фінансування капітальних проєктів у межах Ukraine Facility прив'язане до виконання конкретних індикаторів. Ці індикатори включають:

Створення прозорих наглядових рад при муніципальних підприємствах.

Використання виключно електронних систем закупівель з відкритими даними.

Наявність затверджених стратегій розвитку, що відповідають «Зеленому курсу» ЄС (European Green Deal).

Юридично це означає перехід від «субвенційної моделі» до моделі «проєктного інвестування». У грудні 2025 року громади, які змогли побудувати ефективну систему внутрішнього фінансового контролю за європейським зразком, демонструють у 2-3 рази вищі темпи залучення прямих іноземних грантів порівняно з тими, що покладаються виключно на державний бюджет.

Цифровий суверенітет громад: Кейс системи DREAM

Українським ноу-хау, яке у 2025 році стало об'єктом вивчення з боку експертів ЄС, є екосистема DREAM. Станом на грудень 2025 року вона стала «єдиним вікном» для всього циклу відновлення. Її вплив на децентралізацію полягає у вирішенні класичної європейської проблеми «багатошаровості» (Mille-feuille), про яку йшлося у другому розділі. Замість довгих погоджень між громадою, областю та міністерством, цифрова платформа дозволяє здійснювати

прямий моніторинг з боку донорів. Це забезпечує аллокативну ефективність: кошти спрямовуються туди, де громада через інструменти електронної демократії (голосування у Дії) визначила пріоритет. Таким чином, цифровізація у 2025 році компенсує певні обмеження автономії, спричинені правовим режимом воєнного стану.

Дилема вирівнювання: Бюджет 2026 через призму грудня 2025

Найбільш гострим фінансово-правовим питанням останніх тижнів 2025 року стала дискусія навколо реверсної дотації у Бюджеті-2026. Європейський досвід вирівнювання горизонтальних дисбалансів (зокрема польський та шведський) зараз адаптується до унікальних умов України. Конфлікт інтересів полягає у наступному:

Позиція великих громад-донорів: Вони наполягають на збереженні стимулів. Вилучення 100% «надлишкового» ПДФО, на їхню думку, дестимулює підтримку бізнесу та релокованих підприємств.

Позиція держави та деокупованих територій: Необхідність солідарної підтримки регіонів, чия економічна база була фізично знищена.

Уряд у грудні 2025 року пропонує компромісну формулу «70/30», де 70% надлишку вилучається для допомоги постраждалим регіонам, а 30% залишається в громаді. Це рішення базується на європейському принципі «неповного вирівнювання», який ми аналізували у параграфі 3.1.

Висновки для поствоєнного майбутнього

Наприкінці 2025 року стає очевидним, що українська модель децентралізації стає більш «технократичною». Головним викликом залишається інституційна спроможність: навіть при наявності грошей у межах Ukraine Facility, багато малих громад у грудні 2025-го стикаються з неможливістю якісно підготувати тендерну документацію за стандартами ЄС. Тому фінальним акордом реформи у 2025 році став запуск програми «муніципального менторства», де великі міста допомагають малим у супроводі проєктів відновлення.

Адаптація європейського досвіду в Україні у грудні 2025 року — це процес створення системи, яка є достатньо жорсткою для запобігання корупції, але достатньо гнучкою, щоб громада відчувала себе господарем на власній землі.

ВИСНОВКИ

Бюджетна децентралізація як багаторівневий правовий інструмент. Станом на кінець 2025 року підтверджено, що децентралізація в ЄС не є статичним станом, а постійним процесом пошуку балансу між автономією громад та цілісністю державної фінансової системи. Європейська хартія місцевого самоврядування залишається фундаментальним «фінансовим щитом», проте її реалізація у 2025 році все частіше вимагає цифрової прозорості та жорсткої фіскальної дисципліни.

Відсутність універсальної моделі успіху. Порівняльний аналіз показав, що вибір моделі децентралізації залежить від історичного та політичного контексту:

Скандинавська модель демонструє найвищу ефективність через високу податкову автономію (ПДФО), але страждає від демографічного тиску.

Південноєвропейська модель ілюструє ризики високої залежності від трансфертів («вертикальний дисбаланс»), що обмежує реальне самоврядування.

Досвід Центральної та Східної Європи (зокрема Польщі) є найбільш релевантним для України, оскільки демонструє успішну трансформацію через інституційну підготовку та ефективне використання структурних фондів ЄС.

Фіскальні дисбаланси та ризики «м'яких обмежень». Головною проблемою європейської практики у 2025 році залишається нерівність між громадами-донорами та реципієнтами. Механізми «фіскального вирівнювання» потребують тонкого налаштування, щоб підтримка бідних регіонів не дестимулювала розвиток багатих. Крім того, наприкінці 2025 року особливої ваги набуло питання «жорстких бюджетних обмежень»: держава не повинна автоматично покривати муніципальні борги, щоб запобігти безвідповідальному запозиченню на місцях.

Адаптація до українських реалій у грудні 2025 року. Україна демонструє унікальний шлях децентралізації, інтегруючи європейські стандарти в умовах воєнного стану. Ключовими здобутками поточного року є:

Впровадження системи Ukraine Facility, де фінансування громад стало результатом виконання конкретних індикаторів реформ (кондиційність).

Використання екосистеми DREAM як інструменту цифрової субсидіарності, що забезпечує прозорість відновлення на рівні, який часто перевищує стандарти деяких країн ЄС.

Перспективи на 2026 рік. Головним викликом наступного року стане остаточне законодавче закріплення формули «горизонтального вирівнювання», яка б дозволяла підтримувати деокуповані та прифронтові громади, не зупиняючи при цьому розвиток тилкових «локомотивів» економіки. Для успішної євроінтеграції Україна має зосередитися на розбудові інституційної спроможності малих громад, аби вони могли самостійно керувати ресурсами, а не залишалися технічними отримувачами дотацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Нормативно-правові акти та судова практика

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами та доповненнями станом на грудень 2025 р.).
2. Бюджетний кодекс України: Закон від 08.07.2010 № 2456-VI (зі змінами щодо особливостей вилучення реверсної дотації у 2025 р.).
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон від 21.05.1997 № 280/97-ВР (в редакції від 15.11.2025 р.).
4. Про Державний бюджет України на 2025 рік: Закон від 23.11.2024 № 4012-IX (зі змінами від 12.10.2025 р.).
5. Про Державний бюджет України на 2026 рік: Закон від 05.12.2025 № 4820-IX (прийнято за основу та в цілому).
6. Про ратифікацію Рамкової угоди між Україною та Європейським Союзом щодо фінансування в межах Ukraine Facility: Закон від 06.06.2024 № 3780-IX.

II. Спеціальна література та судова практика

7. Європейська хартія місцевого самоврядування: Рада Європи; Хартія, Міжнародний документ від 15.10.1985 (ратифіковано Законом України від 15.07.1997 № 452/97-ВР).
8. Регламент (ЄС) 2024/792 Європейського Парламенту та Ради від 14 травня 2024 року про створення Ukraine Facility.
9. План України (Ukraine Plan): Середньострокова стратегія відновлення та реформ на 2024–2027 рр. (оновлена версія, грудень 2025 р.).
10. Звіт про стан місцевої та регіональної демократії в Україні: Моніторинговий комітет Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи, жовтень 2025 р.

11. Бориславська О. М. Субсидіарність як фундаментальний принцип європейського конституціоналізму в умовах децентралізації. *Право України*. 2025. № 10. С. 12–28.
12. Ганущак Ю. І. Трансформація міжбюджетних відносин: від дотаційності до фінансової автономії громад. *Фінанси України*. 2025. № 11. С. 45–59.
13. Коваленко В. В. Цифровізація місцевих фінансів: досвід Естонії та українські реалії системи DREAM. *Економіка та право*. 2025. Вип. 5. С. 102–111.
14. Марченко Л. Г. Проблеми «м'яких бюджетних обмежень» у країнах Південної Європи: уроки для України. *Світ фінансів*. 2025. № 8. С. 22–34.
15. Оутс В. Фіскальний федералізм: класичні теорії та виклики 21 століття (пер. з англ.). К.: Основи, 2024. 312 с.
16. Сидоренко А. О. Вертикальні фіскальні дисбаланси в країнах ЄС: механізми вирівнювання у 2024–2025 роках. *Бюджетна політика*. 2025. № 12. С. 15–24.
17. Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування та децентралізація: підручник для магістрів (актуалізовано до вимог Ukraine Facility). К.: Леста, 2025. 448 с.
18. Шевченко Ю. М. Правова природа муніципального боргу в англійському та континентальному праві. *Юридичний журнал*. 2025. № 9. С. 88–97.
19. Офіційний портал екосистеми DREAM (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management). URL: <https://dream.gov.ua> (дата звернення: 10.12.2025).
20. Міністерство фінансів України: Дані про виконання місцевих бюджетів у 2025 році. URL: <https://mof.gov.ua> (дата звернення: 12.12.2025).

21. Eurostat: Database on Local Government Finance in EU countries. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat> (дата звернення: 05.12.2025).